

Könyvtárhasználati vizsgálatok az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában

KÓKAY GYÖRGY

Az újabb könyvtártudományi szakirodalomban egyre többen mutatnak rá, hogy az olvasók megismerésére az eddigi út ma már nem járható a könyvtárak számára, ha korszerű színvonalon akarják tartani olvasószolgálatukat.¹ Eddig ugyanis az olvasók és az olvasók igényeinek a vizsgálata nem jelentett külön problémát: többnyire megelégedtek azzal az „összbenyomással”, amelyet olvasóikról kaptak. Ez a kép azonban, mint az újabb vizsgálatok kimutatták, az olvasókra vonatkozóan csak nagyon szubjektív, és ezért többnyire csak pontatlan, sőt hamis lehetett. Ma már tudjuk, hogy a könyvtárak olvasóiról, az olvasók könyvtárhasználatáról és igényeiről csak konkrét vizsgálatok által kaphatunk biztos képet.

E vizsgálatok módszerei még nem alakultak ki: kísérletek és viták folynak velük kapcsolatban. Az olvasók tanulmányozásának az eszközei (kérdőívek, tesztek, könyvtári statisztikák stb.) közül egyesek a lélektani, mások a statisztikai módszereket helyezik előtérbe. A helyes megoldást valószínűleg a kétféle eljárásnak megfelelő arányú, és a könyvtár jellegét szem előtt tartó kombinációja adhatja meg.

A világszerte jelentkező felismerés mellett, amely a könyvtárak olvasói körében végzendő vizsgálatok szükségességére mutatott rá, még fontos belső indítékok is közrejátszottak abban, hogy kísérletet tettünk az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában olvasói körében végzendő igénykutatásokra. Ezek közül az egyik az a tény volt, hogy művelődéspolitikánk, főleg az MSzMP művelődéspolitikai irányelveinek közzététele óta, egyre nagyobb figyelmet szentel kulturális és tudományos intézményeink, így a könyvtárak munkájának a tömegekkel való kapcsolataira. Semmiképpen sem lehet érdektelen művelődéspolitikai szempontból sem az a vizsgálat, amelyet az ország egyetlen hírlap- és folyóirat-hungarica gyűjteményében végeztünk, hogy választ adhassunk e legfontosabb kérdésekre: kik és hányan használják az OSzK Hírlaptárában anyagát? Mit és mennyit olvasnak e gyűjteményből 1961-ben?

Végül időszerűvé tette e vizsgálatot az a körülmény, hogy a Széchényi Könyvtár a közeljövőben új épületben, kedvezőbb körülmények között folytathatja munkáját. Ahhoz azonban, hogy az új épületben a könyvtári munka, s így az olvasószolgálat is megfelelhessen az egyre növekvő követelményeknek, alapvetően szükség van arra is, hogy közelebbről megismerkedjünk olvasóinkkal. A tervezett, modern szakosított olvasószolgálat kiépítésének is egyik alapja lehet annak felmérése, hogy kik és milyen igénnyel használják gyűjteményünket, még akkor is, ha ez igények egy részét a jövőben esetleg befolyásolni is akarjuk:

akár az esetleges helytelen igények helyes irányba terelésével, akár pedig az olvasásnak és a könyvtárhasználatnak olyanok körében való népszerűsítésével, akiknél ilyen igény még nem jelentkezett.

2.

Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára sorrendben a könyvtár második leglátogatottabb gyűjteménye: olvasótermében évenként kb. 25 ezer olvasó fordul meg, akik több mint 100 ezer kötet hírlapot és folyóiratot használnak. Ez azt jelenti, hogy ha olvasói számában el is marad a két könyv-olvasóterem használóinak számától, de a kikért és olvasott anyag mennyisége szempontjából csaknem eléri az általános-, és a tudományos könyv-olvasótermekben együttesen használt könyvek számát.

A Hírlaptár e nagyfokú látogatottságáig és anyagának ily méretű kihasználásáig hosszú volt az út. Ismeretes, hogy noha a Széchényi Könyvtár már alapításától kezdve tartalmazott hírlapokat és folyóiratokat, mégis elsősorban Szinnyei József előrelátó felismerésének és tevékenységének köszönhető a magyar hírlapok gyűjteményének teljessé tétele és a Hírlaptár megalapítása.² Szinnyei — mint azóta beigazolódott: valóban szinte korát megelőzve — Európában az elsők között ismerte fel azt a jelentős szerepet, amelyet a hírlapok játszanak a különböző történeti kutatások szempontjából. De az akkori Széchényi Könyvtárat illető bírálataiban nemcsak azt hibáztatta, hogy a Nemzeti Könyvtár hírlapgyűjteménye nagyon hiányos, hanem azt is, hogy a könyvtár a meglévő lapokat sem tudja a kutatók rendelkezésére bocsátani, mert azok „igen mostoha sorsban részesültek”: összecsomagolva, hozzáférhetetlenül heverték a könyvtár raktáraiban. És noha 1884-ben Szinnyei irányítása mellett komolyan megindult a munka az akkor alakult Hírlaptárban, és ennek következményeképpen fokozatosan elkezdődött a periodikáknak az olvasók számára való feltárása — 1884/85-ben 1070 hírlapolvasó fordult már meg a könyvtárban! — mégis az olvasók és a használt kötetek száma aránylag csak lassan emelkedett, és még 1920-ban is csak 1640 olvasónál és 4110 hírlapnál, 1930-ban pedig 4679 olvasónál és 12 244 hírlapnál tartottak. E lassú fejlődést a polgári és fél-feudális művelődési politikán kívül még az a körülmény is indokolja, hogy az államtól csak igen szűkös anyagi támogatást kapott könyvtár nem győzte a beáramló hatalmas tömegű periodikaanyag feldolgozását és köttetését. Ez, valamint az állandóan napirenden levő raktári problémák — a gyűjtemény rendszerint több különböző, nem egyszer csak igen körülményesen hozzáférhető helyen volt elhelyezve — mind hozzájárultak ahhoz, hogy a Hírlaptár a felszabadulás előtt nem tudta kellően kielégíteni az olvasók igényeit.

Az OSzK hírlap- és folyóiratgyűjteményének az olvasók és kutatók számára való hozzáférhetővé tétele szempontjából legfontosabb mozzanat a hírlaptári olvasóterem megnyitása volt 1950-ben. Ekkorra voltak együtt azok a feltételek, melyek lehetővé tették végre azt, hogy a könyvtár Hírlaptárának a gyűjteménye teljes egészében, a nap nagy részében rendelkezésre álljon minden olvasónak. E változás motorját művelődéspolitikánknak a szocializmus felé fordulásában kereshetjük. A másik feltétel az volt, hogy az állomány végre együtt volt, hozzáférhető állapotban. Az új olvasóterem pedig lehetővé tette, hogy a kedvező lehetőségek között a periodika-gyűjteménnyel kapcsolatban is megvalósuljon az,

ami az egész könyvtárt jellemezte ekkor: nemzeti könyvtárhoz méltóan, szélesebbre tárta kapuit az olvasók és a kutatók előtt.

A hírlaptári olvasóterem 10 éves fennállása bebizonyította, hogy milyen jelentős társadalmi igényt elégített ki: megnyitásától kezdve hamar népszerűvé vált, és már 1953-ban majd hatszor annyi volt a periodika-olvasók száma, mint 1933-ban. Megnyitásától kezdve, télen-nyáron egyaránt csaknem ugyanaz a kép fogadja az olvasóterembe lépőt: a terem zsúfolásig tele van olvasókkal, akik előtt gyakran tornyokban állnak a kikért kötetek. Kísérjük meg e képet alaposabban szemügyre venni; s nem elégedve meg csak a látszattal, próbáljunk meg alapos vizsgálat után felelni ezekre a kérdésekre: kik használják e gyűjteményt, hányan, milyen célból?, és: mit olvasnak ebben az olvasóteremben?

Hogy e kérdésekre felelni tudjunk, el kell döntenünk: az olvasók vizsgálatára rendelkezésünkre álló lehetőségek és módszerek közül melyiket választjuk. Anélkül, hogy elvitátnánk a kérdőíves vizsgálatok bizonyos értékeit, úgy gondoltuk, hogy a mi esetünkben a statisztikai módszer segítségével messzebb juthatunk. Amikor Lengyelországban előtérbe kerültek az olvasók tanulmányozásának problémái, rámutattak arra, hogy az olvasás tanulmányozásánál és az olvasókkal kapcsolatos vizsgálatoknál elsősorban a statisztikai módszerekkel lehet biztosítani a vizsgálatok reális eredményét, objektivitását és megfelelő színvonalát.³ Pszichológiai érvekkel támasztották alá, hogy a kérdőívek, valamint egyéb írásbeli vagy szóbeli beszámolók az olvasók részéről szubjektív jellegűek és kisebb értékűek, mint bármilyen objektív adat az olvasásról. Többet mond és megbízhatóbb az olvasók olvasótermi kérőlapja, vagy kölcsönzési térítvénye, mint szóbeli vagy írásbeli közlése arról, hogy milyen műveket kedvel. E külső hatásra adott válaszokban ugyanis az olvasók jelentékeny része — tudatosan vagy tudat alatt — de meghamisítja a valóságot.

De a mi esetünkben a gyűjtemény jellege is megnehezítené a kérdőíves olvasó-vizsgálatot. E módszer egyik alapvető követelménye ugyanis az, hogy a feltett kérdések egységesek, tehát a kapott válaszok összehasonlíthatók, lemérhetőek legyenek. A könyvtárakban, különösen közművelődési könyvtárakban végzett igénykutatások esetében a leggyakrabban feltett kérdések: kinek a műveit, vagy pedig: milyen műveket szeret legjobban olvasni? — egységesen minden olvasó számára feltehető, és a kapott válaszok összevethetőek. A mi esetünkben azonban hírlapokról és folyóiratokról van szó, melyek tartalma igen sokrétű. A Hírlaptár olvasói többnyire nem egy-egy hírlapot vagy folyóiratot olvasnak végig, hanem valakinek azokban található valamely cikkét, vagy tanulmányát. Kétségtelen, hogy lehetne bizonyos fajta kérdéseket itt is felvetni, de ez véleményünk szerint csak távolabbi, és bizonyos fókig részletkutatások tárgya lehet. Ami számunkra pillanatnyilag a legfontosabb és legérdekesebb, arra nézve jó és megbízható (mert dokumentumokkal alátámasztható), objektív választ a könyvtári statisztika adataiból kapunk. E könyvtári statisztikai adatokat, melyeket helyenkint kibővítettünk bizonyos kiegészítő adatgyűjtéssel, az alábbiakban úgy kívánjuk csoportosítani, hogy azokból a lehető legtöbbet állapíthassunk meg a Hírlaptár olvasóinak számáról, érdeklődéséről, igényeiről. Az adatokat egybevetjük a Széchényi Könyvtár többi olvasótermének, meg más fővárosi nagy könyvtár folyóirattárának használati statisztikájával, hogy összehasonlítás révén is tisztább képet kapjunk olvasóinkkal kapcsolatban, és könnyebben vonhassuk le a szükséges tanulságokat.

3.

Már volt szó arról a fejlődésről, amelyet a Hírlaptár mind az olvasók száma, mind pedig a használt kötetek mennyisége szempontjából megtett. Az alábbiakban a fejlődést csupán néhány számadattal szeretnénk még illusztrálni:

Hírlapolvasók száma:

1884/85:	1 070
1889 :	1 249
1900 :	2 877
1910 :	3 250
1920 :	1 640
1930 :	4 679
1950 :	3 456
1960 :	25 150

Használt hírlapok:

—
3 130
6 215
6 341
4 110
12 244
11 559
102 882

Mint az adatok mutatják, 1930-tól az olvasók száma több mint ötszörösére, a kiköleszöszött köteteké pedig több mint nyolcszorosára nőtt.

Nem érdektelen az utóbbi év adatainak a Széchényi Könyvtár könyvolvasótermei (az általános-, és a tudományos olvasótermek) adataival való egybevetése sem:⁵

	<i>Hírlapolvasó:</i>	<i>Könyvolvasó:</i>	<i>Hírlap: (db)</i>	<i>Könyv: (db)</i>
1960:	25 150	48 658	102 884	122 639

Ez az egybevetés azt mutatja, hogy míg a könyvolvasók száma kétszer annyi, mint a hírlapolvasóké, az olvasásra kikért hírlapok és folyóiratok száma alig marad el a könyvekétől. Ennek magyarázata: könyvet átlagban egy olvasó csak kettőt kér ki, hírlapot, ill. folyóiratot azonban négyet.

Tanulságos az az összeállítás is, amelyik alapján összehasonlíthatjuk a Széchényi Könyvtár Hírlaptára 1959. évi forgalmának adatait a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Folyóiratolvasótermének ugyancsak 1959-es forgalmával:⁶

OSzK Hírlaptára:

<i>Olvasók:</i>	24 923
<i>Kötetek:</i>	108 188

Főv. Könyvtár Folyóiratolvasója

29 939
6 387
(9 824)

(E szám csak a köteteket jelenti, ehhez hozzászámítandó 80 242 db kurrens hírlap, amit ha könyvtári egységnek átszámolunk, a könyvtár évi kimutatása szerint 3 437 kötetet kapunk, ezt hozzáadva a 6 387-hez, kapjuk a 9 824-es végösszeget). (L. 64. 1.)

Ebből az tűnik ki, hogy bár a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár folyóiratolvasótermét kb. 20%-kal többen látogatták, a használt anyag túlnyomó többsége azonban kurrens hírlap volt, melyet ha könyvtári egység formájában fejezünk ki, azt tapasztaljuk, hogy még 10%-át sem teszi ki a Széchényi Könyvtár Hírlaptárában használt köteteknek. Vagyis: míg a Szabó Ervin Könyvtár folyóiratolvasóterme olvasóinak zöme kurrens lapokat használ, a Széchényi Könyvtár Hírlaptárának használói főleg régebbi évfolyamokat, köteteket kérnek ki.

Érdekes a Hírlaptár olvasóinak foglalkozás szerinti elemzése is. Az OSzK olvasóiról hivatalosan csak nagyon általános foglalkozási statisztikát készít, mindössze három kategóriába sorolja őket (1. tudományos kutató, 2. egyetemi, főiskolai hallgató, 3. egyéb). E kategóriák annyira tágak, hogy nem túl sokat mondanak egy olyan jelenségről, amely az olvasók elemzése szempontjából alapvetően fontos lenne. Jó lenne a könyvtárak részére egységes foglalkozási kategóriákat alkotni, mert különben az összehasonlítás is nagyon bonyolult: majdnem minden könyvtár másképp csoportosítja olvasóit.

A rendelkezésünkre álló adatok azonban így is mondanak valamit a Hírlaptár olvasóinak az összetételéről:

	1958	1959	1960
1:	7 209 (30%)	7 343 (30%)	7 410 (22%)
2:	5 198 (21%)	5 040 (20%)	5 668 (30%)
3:	11 985 (49%)	12 540 (50%)	12 072 (48%)
	24 392 (100%)	24 923 (100%)	25 150 (100%)

A legszembetűnőbb először is az a jelenség, hogy az olvasók három kategória szerinti eloszlása az utolsó három évben nagyjából egyforma volt. A legtöbben a 3., ún. „egyéb” olvasói kategóriából (a gyakran — és mint később rá szeretnénk mutatni — nem egészen szerencsésen „közművelődési”-nek nevezett olvasói kategóriából) látogatták a Hírlaptár olvasótermét; az olvasók fele közülük került ki. A második helyen a tudományos kutatók állnak, kb. 30%-os arányszámmal, az egyetemisták, főiskolások, illetve tanulók 20%-ban voltak képviselve.

Érdemes ezzel kapcsolatban is összehasonlítást végezni az OSzK könyv-olvasóterméinek olvasói statisztikájával. Ott 1960-ban így oszlottak meg foglalkozási fő kategóriák szerint az olvasók:

Könyv olvasók:		Hírlap olvasók:	
1:	6 685 (14%)	7 410 (30%)	
2:	23 778 (49%)	5 668 (22%)	
3:	18 195 (37%)	12 072 (48%)	

Szembeötlő, hogy a Hírlaptárban a „közművelődési” kategória a legmagasabb: csaknem felét teszi ki az olvasóknak, míg a könyveknél csak 37%-ot; és hogy a kutatók aránya több, mint kétszerese a könyv olvasók százalékának (30%, a könyveknél: 14%), sőt számuk a valóságban is nagyobb (7410—6685). A hírlaptári olvasóteremben viszont lényegesen kisebb az egyetemisták és főiskolások aránya (22% — 49%).

A Hírlaptár olvasóinak zöme tehát a 3., „egyéb” kategóriából kerül ki. Olvasóink további elemzését itt kellene folytatnunk, de nehézséget jelent, hogy a könyvtár statisztikai rendszere nem bontja tovább e kategóriát. Pedig, hogy e kategória mennyire nem egységes, és hogy mennyire nem fedti a valóságot e csoport nagy részével kapcsolatban a „közművelődési-olvasó” elnevezés, arra nézve szolgáljon bizonyossággal az a szűrőpróba-szerű vizsgálat, amelyet e kategórián belül a Hírlaptár olvasótermében végeztünk. Az alábbiakban részletezzük, hogy egy tetszés szerint kiválasztott napon, 1961. július 19-én pl. e kategóriába tartozók milyen foglalkozási ágakból kerültek ki, feltüntetve az általuk használt hírlapok és folyóiratok címeit és évfolyamait. E napi statisztika

egyébként a 3 fő kategória megoszlása szempontjából nagy vonalakban megegyezik a már ismertetett három évi statisztika átlagával, azzal a csekély eltéréssel, hogy — a nyári időszakra való tekintettel — csökkent az egyetemisták, de növekedett a harmas kategórián belül főleg a tanárok száma.

Az 1961. júl. 19-i nap olvasóstatistikája:

1:	29	30%
2:	10	10%
3:	56	60%

1958—1960 átlaga:

30%
20%
50%

A 3. kategóriát tovább elemezve, az alábbi foglalkozású olvasókkal találkoztunk:

1. <i>Tanár (12)</i> —	Hírnök	1840—4.
	Jelenkor	1840.
	Századunk	1840.
	Életképek	1845.
	Abony	1898—1916.
	Hivatalos Közlöny	1908—11.
	Siebenbürgische Vierteljahrschrift	1932.
	Friss Újság	1935—1936.
	Társadalomtudomány	1936—1944.
	Kis Újság	1936.
	Hétfői Napló	1936.
	Esti Kurir	1941.
	Magyar Nép	1943.
	Színházi Újság	1943.
	Képes Újság	1945.
	Szabad Nép	1947.
	Ifjúság	1947.
	Népszabadság	1960.
	L'Humanité	1961.
2. <i>Tisztviselő (12)</i> (Elnádó, adminisztrátor, gépiró).	Felsőmagyarországi	1827—28.
	Minerva	1838.
	Társalkodó	1841.
	Pesti Hírlap	1841.
	Vasárnapi Újság	1899—1900.
	Világ	1913.
	Uránia	1921.
	Rádió Újság	1931.
	Nemzeti Sport	1931.
	Népszava	1942.
	Munkaügyi Közlöny	1951.
	Magyar Nemzet	1952.
	Magyar Közlöny	1955.
	Népsport	1956.
	Élelmiszeripari Értesítő	1959.
	Magyar Közlöny	1960.
3. <i>Mérnök, technikus. (7)</i>	Pester Lloyd	1887.
	Technológiai Lapok	1892—1893.
	Magyar Szalon	1902.
	Nagyváradai Napló	1914.
	Debreceni Újság	1914.
	Ludas Matyi	1945.
	Népszabadság	1959.
	Népszava	1959.

4. Nyugdíjas (7).	Budapesti Hírlap	1912.
	Új Nemzedék	1917.
	Bécsi Magyar Újság	1921.
	Ungarische Jahrbücher	1930.
	Századok	1940.
	Magyar Közlöny	1955.
	Munkügyi Közlöny	1958.
	Esti Hírlap	1961.
5. Alkalmazott (6).	Századok	1890.
	Esperantó	1905.
	Magyar Nemzet	1942.
	Zenei Nevelés	1947.
	Népszava	1960.
6. Könyvtáros (4).	Bécsi Magyar Merkurius	1795.
	Nyírvidék	1925—1926.
	Mérleg	1932—1930.
	Magy. Kémikusok Egyes. Közl.	1955—60.
	Orsz. Húsipari Kutató Int. Közl.	1959—60.
	Településtud. Közlemények	1959—60.
	Magyar Textiltechnika	1959—60.
	Magyar Mezőgazdaság	1959—1960.
	Erjedésipari Kutató Int. Közleményei	1959—60.
	Ipari Építészeti Szemle	1959—60.
	Délmagyarország	1960.
7. Egyéb (8):		
(ügyvéd, orvos, újságíró, karmester, fizikus, keres- kedő)	Magyar Kurir	1800.
	Magyar Hírmondó	1800.
	Hazai s Külföldi Tudósítások	1828.
	Pester Tageblatt	1842.
	Pester Post	1854.
	Pester Lloyd	1854.
	Proletárjog	1919.
	Nemzetközi Jog Tára	1927—1934.
	Esti Kurir	1936.
	Budapesti Közlöny	1941.
	Haladás	1947.
	Képes Figyelő	1948.
	Irodalomtörténeti Közlemények	1961.
	Sztálinvárosi Hírlap	1961.

A Hírlaptár olvasóinak zömét — mint láttuk, átlag 50%-át — kitevő, és eddig az ún. „egyéb”, illetve „közművelődési olvasó” kategóriába sorolt olvasóknak foglalkozás szerinti továbbelemzése több értékes tanulsággal szolgál.

Az olvasók között a legkülönbélebb foglalkozási ágak vannak képviselve; és a foglalkozások száma még nőne is, ha nem csak egy napi forgalmi statisztikáját elemeznénk. Feltűnő, hogy az egyes foglalkozási ágak különbözősége ellenére, a használt anyag szempontjából nem találunk túl nagy különbséget: tanárok, tisztviselők, mérnökök, nyugdíjasok és a többi foglalkozásúak is egyaránt nagyon vegyes anyagot használnak. Csaknem mindegyik kategóriánál kértek ki XIX. és XX. századi hírlapot és folyóiratot, és tárgykör szerint is erősen megoszlott az anyag. Közsnek mondható még, hogy a 3-as kategória egyes foglalkozási ágai által használt anyagból kitűnően, szinte csaknem teljesen hiányzik az olyan

jellegű kikérés, ami a kategória nevét adta: a — természetesen szorosabb értelemben vett — „közművelődési” anyag. E használati jegyzék átfutása meggyőző arról, hogy a Széchényi Könyvtár Hírlaptárát felkeresők — a kutatókat és az egyetemistákat leszámítva — főleg két okból használják a gyűjteményt:

a) Az egyik réteg, főleg tanárok, könyvtárosok és a nyugdíjasok egy része is: bizonyos tudományos érdeklődésből. Többnyire valamilyen tudományos munka elkészítéséhez szükséges forrásmunkák felkutatása, tehát tulajdonképpen tudományos kutatás szempontjából veszik igénybe a Hírlaptár anyagát. Erre vall a régebbi hírlapok és folyóiratok nagy kereslete is. E réteghez számíthatjuk még azokat, akik valamilyen tudományos intézet számára végeznek adatgyűjtést régi hírlapokból és folyóiratokból.

b) A másik ok, mely mindegyik foglalkozási ágnál megtalálható, bizonyos gyakorlati cél: néhány év, esetleg néhány évtized előtti újságokban megjelent bizonyos cikkek, hirdetések elolvasása, illetve a különféle hivatalos lapokban megjelent rendeletek, kinevezések stb. kikeresése. Gyakran előfordul, hogy pályázatok alkalmából, melyeket egyes lapok, illetve a Televízió hirdet, nagyon sokan keresik ugyanazt az anyagot. (E pályázatok értékelésével ezúttal ugyan nem kívánunk foglalkozni, de annyit mégis megjegyezhetünk, hogy ezeknek a hasznossága — mind a pályázók műveltségének emelése, mind pedig a könyvtár állományának felhasználása szempontjából — többnyire nagyon kétes. Többször előfordult, hogy ilyen pályázat alkalmával számos olvasó csak azért kérte ki a Nemzeti Sport (!) bizonyos évfolyamát, hogy megállapíthassa valamilyik nemzetközi labdarúgó-mérkőzés góllövőinek a nevét.)

A Hírlaptár olvasóinak a zömét kitevő 3-as kategória vizsgálata után ráterhetünk a sorrendben következő csoportra, az 1-es, a tudományos kutatók kategóriájára. Mint láttuk, átlag 30%-át teszi ki a hírlapgyűjtemény használóinak, s abszolút értékben felülmúlja a Széchényi Könyvtár könyvolvasótermei (az általános és a tudományos olvasótermet együttvéve!) kutatóinak a számát. Vegyük szemügyre egy kicsit e tudományos kutatókat.

E csoportba tartozók között legnagyobb számban a tudományos intézetek munkatársait találjuk. Rajtuk kívül még ide tartoznak az egyetemi tanszemélyzet, valamint azok a könyvtárosok, levéltárosok, akik tudományos munkán dolgoznak, valamint természetesen az aspiránsok és a tudományos fokozattal rendelkezők.

A tudományos kutatókat és az általuk használt anyagot elemezve, egy bizonyos napon (1961. júl. 19.) az alábbiakat tapasztaltuk:

1. *Tudományos intézeti munkatárs (20).*

Tudományos Gyűjtemény	1826.
Pressburger Zeitung	1837.
Társalkodó	1842.
Budapesti Szemle	1860.
Magyar Sajtó	1862—63.
Vasárnapi Újság	1865.
Magyar Nyelv	1900—10.
Népszava	1903.
Független Magyarország	1903.
Hazánk	1903.
Magy. Társad. tud. Szemle	1910—18.
Alkotmány	1913.

	Városi Szemle	1913—14.
	Budapesti Szemle	1926.
	Korunk	1931.
	8 Órai Újság	1932.
	Magyar Statisztikai Szemle	1936.
	Magyar Mérnök és Építőegylet Közl.	1937.
	Archeológiai Értesítő	1937—8.
	Szabad Nép	1945.
	Állam és Igazgatás	1957—59.
	Irodalomtörténeti Közlemények	1959.
	Művészettörténeti Értesítő	1960—61.
	Magyar Építőművészet	1960—61.
	Történeti Szemle	1961.
	Studia Slavica	1961.
2. Egyetemi, főiskolai tanszemélyzet. (6)	Der Ungar	1843—44.
	Nyomda és Papíripar	1920.
	Literatura	1929.
	Kelet Népe	1941.
	Utunk	1957.
	Irodalomtörténet	1958.
3. Tud. könyvtárosok, levéltárosok. (4)	Alföld	1861.
	Magyar Polgár	1881.
	Nemzet	1886.
	Korrespondenzblatt	1901.
	Kassai Munkás	1912.
	Kultúra	1912.
	Déliháb	1942.

Ez az összeállítás azt mutatja, hogy a tudományos kutatói kategóriába tartozók közül legtöbben a tudományos intézetek munkatársaiból kerülnek ki. Ami az általuk használt anyagot illeti, azt kell mondanunk, hogy lényeges különbség nem mutatkozik az általuk és a 3-as kategória által kikért anyag között, ha csak az nem, hogy náluk valamivel több az irodalomtörténeti, történeti ill. társadalomtörténeti folyóirat. Hírlapok itt is jelentős számban vannak képviselve és zömében e kategória is a régebbi évfolyamokat használta.

Végül vegyük szemügyre a 2-es kategóriába sorolt egyetemi és főiskolai hallgatók csoportját. Ők vannak, mint láttuk viszonylag a legkisebb arányban képviselve a Hírlaptár látogatói között — évi átlagban 20%-ban. Számuk a tavaszi hónapokban — a szakdolgozatok írása idején — felszökik: eléri ekkor a 25—30%-ot is. Az egyetemisták és főiskolások nagy része ugyanis elsősorban bölcész, és főleg szemináriumi-, vagy pedig szakdolgozat készítése céljából keresi fel a Hírlaptár olvasótermét. Az olvasói vizsgálat napján — nyári időszak lévén — mindössze 10% volt az arányuk és az alábbi elosztásban, a következő anyagokat használták:

1. Bölcsészhallgató (5)

Regélő	1838—40.
Jászkunság	1870—71.
Pesti Napló	1907.
Az Est	1938.
Képes Figyelő	1947.
Tiszatáj	1961.

2. Középiskolai tanuló (4)

Nyugat	1939—40.
Film-Színház-Muzsika	1957—58.
Esti Hírlap	1960.
Pszichológiai Szemle	1961.

3. TTK-hallgató (1)

Magyar Kémiai Folyóirat	1960.
-------------------------	-------

Mindhárom kategória által használt anyagnál a szakfolyóiratok között az irodalmi és a társadalomtudományi folyóiratok voltak túlsúlyban, a mindenhol vezetőszerepet játszó hírlapok mellett. Ugyanezt mutatja az évi, szakok szerint összeállított használati statisztika is. 1960-ban az alábbi módon oszlottak meg a Hírlaptár olvasói által olvasott művek az ETO szakszámok szerint:

07 (hírlapok)	31 755
0	5 904
1	287
2	2 214
3	12 331
3K	1 451
37	2 394
4	2 621
5	1 892
6	6 610
61	2 250
7	6 152
8	23 621
9	3 402
	<hr/>
	102 884

Vagyis a használt anyagnak kb. 30%-át a hírlapok teszik ki. Természetesen a „hírlap” és a „folyóirat”-kategóriák, valamint a folyóiratoknak és hírlapoknak a tizedes osztályozás szerinti felosztása nem egészen összemérhető. A folyóiratok szakok szerinti tagolása reálisnak mondható: ebből a szempontból igen tanulságos — ha nem is váratlan — az irodalmi-irodalomtörténeti folyóiratok nagy fölénye, és a társadalomtudományi-jellegűek második helye. Az 5—6-os szakok mindössze 10%-kal vannak képviselve. És mivel a hírlapok használata is túlnyomórészt irodalom- és társadalomtörténeti kutatások vagy tanulmányok céljából történik, tulajdonképpen a hírlapstatisztika jelentékeny része is az irodalmi, illetve a társadalomtudományi szakokhoz tartozók számát kell, hogy növelje. (Az utóbbi években különösen előtérbe került egyes íróink hírlapokkal kapcsolatos munkásságának a felkutatása; különösen *Ady*-val, *Mikszáth*-tal és *Móricz* Zsigmonddal kapcsolatban.) Ha tehát — bizonyos fokig önkényesen, de a valósághoz mindenesetre közelebb járva — a használt hírlapok felét a 8-as szakhoz, negyedét pedig a 3-ashoz adjuk hozzá, akkor kb. így alakul a Hírlaptár anyagának valószerűbb használati statisztikája a fő szakokkal kapcsolatban:

8-as szak:	40%
3-as szak:	20%
5—6-os szak:	10%

Ez az eredmény egyenes következménye az OSzK és benne a Hírlaptár jellegének, sajátos összetételének: annak, hogy az állomány hungarica-jellege elsősorban a magyar irodalom- és társadalomtörténet kutatóit vonzza magához.

Természettudományos, orvosi és műszaki jellegű anyaga! — tekintettel e tudományágak nagy nemzetközi irodalmára — tudományos szinten csak kisebb mértékben tarthat érdeklődésre számot.

A Hírlaptár olvasóival kapcsolatos vizsgálataink eddig túlnyomórészt a könyvtári statisztikán, illetve azokon a dokumentumokon alapultak, amelyek a statisztika alapját is képezték. Végezetül vizsgáljuk meg az olvasói igényekkel kapcsolatban az olyan dokumentumokat, amelyek szintén függetlenül léteztek a mi vizsgálatainktól, és ezért hasznosan egészíthetik ki a statisztikai adatokat: a Panaszkönyv bejegyzéseit. A Panaszkönyvet vizsgálva — ha mellőzzük azokat a bejegyzéseket, amelyek az épület és a helyiségek korszerűtlenségével, illetve zsúfoltságával és a berendezés elavultságával kapcsolatosak — azt tapasztaljuk (bizonyos mértékig ellentétben eddigi megállapításainkkal), hogy abban az élő hírlapokkal és folyóiratokkal szemben táplált igény ismétlődik újra és újra. E bejegyzések többször hiányolták ugyanis, hogy az olvasók nem kapták kézhez a legfrissebb újság-számokat és folyóiratokat, vagy azért, mert „még nem érkezett be”, vagy — ha előző évi, esetleg negyedévi anyagot kerestek — azért, mert „kötészetben volt”. E panaszok arról tanuskodnak, hogy a Hírlaptár olvasói nem csak régi évfolyamokat, hanem az újságok és folyóiratok legújabb számait is kívánják használni. Ez az igény a statisztikából azért nem tűnt ki, mert a kurrens hírlapokat és folyóiratokat az olvasók többnyire a szabadpolcra használják, e használatot pedig nem tükrözi a statisztika.

Már a Hírlap-olvasóterem létrehozásakor gyökeresen szakítottak azzal a régi „hagyomány”-nyal, hogy az OSzK-ban a kurrens anyag nem volt hozzáférhető. Ezt részben a szabadpolc-rendszerrel, részben pedig a kurrens anyagnak olyan raktározásával valósították meg, mely lehetővé tette e friss anyagnak az olvasók számára való hozzáférhetővé tételét. Természetes, hogy korszerű folyóiratolvasóteremben nem is lehet másképp, hiszen a legfrissebb lapok: a tudományos kutatások legújabb eredményei éppen úgy érdeklik a kutatókat, mint a régi kötetek forrásértékű cikkei. Emellett viszont az is kétségtelen, hogy a Hírlaptár olvasótermét *elsősorban* mégsem ezek miatt az új folyóirat- és hírlapszámok miatt keresik fel, amelyek nagyrészt más könyvtárakban is megtalálhatók; sőt sokszor meg is vásárolják, illetve járatják őket, hanem a régebbi évfolyamok kikérése végett, amelyek gyakran nem is találhatók meg máshol. Hogy a Panaszkönyv néhány bejegyzése mégis hiányolta a friss lapokat is, több okra vezethető vissza.

Elsősorban is arra, hogy noha sok történt a kurrens anyag hozzáférhetővé tétele érdekében, a kérdést teljesen megoldani addig nem lehetett, amíg a leggyakrabban használt és igénybevett újságokból és folyóiratokból a köteles példányokon kívül még többes-példányt is nem szerzett be a könyvtár. A szabadpolcra kitett folyóiratok ugyanis a használat következtében annyira tönkrementek, sőt néha el is kallódtak, hogy ezeknek a köttetésére már alig lehetett számítani. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a kötés céljából mégis csak kiegészített évfolyamok a kötési idő tartamáig egészen kivonódtak a használatból, megérthetjük a fenti panaszokat. A leghasználtabb újságokból és folyóiratokból beszerzett többes-példányok hatása megmutatkozott többek között éppen abban, hogy csökkent az ilyen jellegű panaszok száma.

Hátra van még, hogy bizonyos általános tanulságokat és következtetéseket vonjunk le az elmondottakból.

Az olvasók összetétele, valamint az igényelt anyag azt bizonyítja, hogy az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára olyan igények kielégítésére hivatott elsősorban, amelyek a tudományos kutatás, másodsorban pedig a nagyközön-ség gyakorlati érdekeit szolgálják. Az olvasók elemzésével kapcsolatban láttuk, hogy a gyűjteményt főleg tudományos kutatás céljából veszik igénybe. A hiva-tásos kutatók száma is felülmúlja a könyvtár két könyv-olvasóterme kutatói-nak számát; de ehhez még — mint rámutattunk — hozzá kell számítani tulajdon-képen azt a sok „egyéb” olvasót is (elsősorban tanárokat, könyvtárosokat, levéltárosokat, múzeológusokat, sőt esetleg egyetemi hallgatókat,) akik szintén tudományos anyaggyűjtés céljából használják a gyűjteményt. Mindez azt jelenti, hogy a könyvtár valamennyi gyűjteménye közül — beleszámítva a könyvgyű-jteményt is — a Hírlaptárat látogatja a legtöbb tudományos kutató.

Jelentős azonban azoknak a száma is, akik azért keresik fel a Hírlaptárat, hogy ott — többnyire bizonyos gyakorlati célból — megtaláljanak olyan ada-tokat, elolvassanak olyan cikkeket, amelyek hivatalos, vagy magán érdekből kifolyóan szükségesek számukra.

E két csoportba tartozó olvasók többnyire határozott céllal, pontos igények-kel jönnek és a könyvtár olvasószolgálatát elsősorban bibliográfiai jellegű tájé-koztatás végett veszik igénybe.

A használt anyag szakok szerinti statisztikája arra figyelmeztet, hogy a hírlaptári olvasószolgálatnak a könyvtártudományi ismereteken, és a sajtótör-téneten kívül elsősorban magyar irodalom- és társadalomtörténettel foglalkozó könyvtárosokból kell állnia, hogy a nagyszámú kutatónak a megfelelő felvilágos-ításokat meg tudják adni. Az olvasóterem kézikönyvtárának kiegészítését és fejlesztését is ebből a szempontból kell továbbfolytatni: e kézikönyvtárnak az általános jellegű kézikönyvek mellett tartalmaznia kell e szaktudományok legfontosabb műveit is.

Az a körülmény, hogy a Hírlaptár olvasóinak jelentékeny része tudományos jellegű munkát végez, nem jelentheti, hogy a könyvtár e gyűjteményével kap-csolatban elvitassuk azokat a feladatokat, amelyeknek minden szocialista könyv-tár meg kell, hogy feleljen: a műveltség terjesztésében e gyűjtemény is kiveszi részét. Nem is lehet élesen szembeállítani ebben az esetben sem a kutatási és a közművelődési feladatokat, hiszen láttuk, hogy a Hírlaptár olvasói is igénylik — esetleg kutató munkájuk előtt, vagy közben — a tájékozódást, melyet a friss lapokból kaphatnak meg legjobban. De azt sem szabad elfelejteni, hogy az itt folyó szoros értelemben vett kutató munka — közvetve ugyan, de meg is sokszorozva — a közművelődést is szolgálja: nemzeti kultúránk haladó hagyományainak itt összegyűjtött dokumentumai legtöbbször kiadásra is kerülnek, és így a társadalom szélesebb rétegeinek a műveltségét is gyar-apítják.

De szolgálja a Széchényi Könyvtár Hírlaptára — és a jövőben, kedvezőbb körülmények között, még inkább szolgálni fogja — közvetlenül is a művelődést: a tanulni, művelődni kívánó olvasók igényeit is a legteljesebb mértékben szán-dékozik kielégíteni. Ehhez azonban a tágabb olvasótermen és a kedvezőbb rak-tári és technikai lehetőségeken kívül még az is szükséges, hogy megoldásra találjon a gyűjtemény állományának védelme a legkorszerűbb módok felhasz-nálásával. A magyar hírlapoknak és folyóiratoknak ez a pótolhatatlan gyűjteménye ugyanis a nagymértékű kihasználás következtében aggasztóan ki van téve a

rongálódásnak, pusztulásnak; a gyűjtemény jelentős része konzerválásra szorul. A társadalomnak az a széles köre, amely igényt tart a Hírlaptár használatára, joggal tart igényt arra is, hogy az állomány épsége ne szenvedjen csorbát. A jövő legfontosabb feladatai közé tartozik ennek a kérdésnek a modern könyvtári konzerválási módszerek felhasználásával való megoldása, hogy a Nemzeti Könyvtár pótolhatatlan hírlapállománya erős és még fokozódó igénybevétele ellenére is épen megőrződjék a jelen és a jövő kutatóinak és olvasóinak.

Jegyzetek

1. Az olvasók könyvtárhasználatával és az olvasói igénykutatással kapcsolatos gazdag külföldi irodalomból ld.: *Stevens, R.*: A kutatók könyvtárhasználati vizsgálata. = *Libr. Quarterly*. 1956. 1. sz. (*Könyvt. Tájékoztató*, 1957. 4. sz. 48—61. l.) *Ruhl, H.*: A szubjektív olvasói igénytől az objektív olvasói szükséglethez. (Hozzászólás az olvasók tanulmányozásának kérdéséhez.) = *Bibliothekar*. 1958. 6. sz. (*Könyvt. Tájékoztató*, 1958. 9. sz. 1—13. l.) *Caregradszkij, I.*: Fokozzuk a könyvtárak eszmei-nevelő szerepét. = *Bibliothekar*. 1958. 2. sz. (*Könyvt. Figyelő*, 1958. 4. sz. 1—10. l.) *Kukulcska, J.*: Az olvasás tanulmányozásának módszertani kérdései. = *Bibliothekar*. 1957. 2. sz. (*Könyvt. Figyelő*, 1958. 1. sz. 61—68. l.) A még kis-számú magyar irodalomból: *Dobos Piroska*: Az igénykutatás problémái és módszerei a közművelődési könyvtárakban. *Főv. Szabó Ervin Könyvt. Évkönyve 1958—1959*. Bp. 1961. 129—143. l. és *Sebestyén Géza*: A könyvtártudományi kutatás távlati tematikai terve. = *Magy. Könyvszle*. 1961. Különszám. 80—84. l.
2. *Dezsényi Béla*: Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára. *A Orsz. Széchényi Könyvt. Évkönyve*. 1957. Bp. 1958. 84—105. l.
3. *Kukulcska, J.* i. h.
4. Az adatokat l. *Dezsényi, i. m.*
5. *Beszámoló az Országos Széchényi Könyvtár 1960. évi munkájáról.* (Soksz.)
6. *A Szabó Ervin Könyvtár Folyóirattárának adatait l. A Főv. Szabó Ervin Könyvt. Évkönyve 1958/59.* (Bp. 1961)